

ЗАХИСТ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В ІНТЕРНЕТІ

PROTECTION OF PERSONAL NON-PROPERTY INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS IN THE INTERNET

Тімашов В.О., д.ю.н., доцент,
професор кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права
Київський національний торговельно-економічний університет

Лисенко В.С., студент I курсу
факультету міжнародної торгівлі та права
Київський національний торговельно-економічний університет

Стаття присвячена розгляду питання правового регулювання, охорони та захисту особистих немайнових прав інтелектуальної власності в інтернеті. Досліджено та проаналізовано погляди вчених, які досліджували це питання. Розглянуто низку аспектів, пов'язаних із розвитком сучасного інформаційного простору. Проведено аналіз наукових підходів до визначень понять «інтернет», «інтелектуальна власність», «особисті немайнові права інтелектуальної власності». Проаналізовано історичні засади виникнення та становлення особистих немайнових прав інтелектуальної власності. Досліджено вітчизняні та міжнародні нормативно-правові акти та закріплені на законодавчому рівні способи захисту особистих немайнових прав інтелектуальної власності.

Визначені зміст і сутність особистих немайнових прав інтелектуальної власності в інтернеті, стан їх правової визначеності та забезпечення їх захисту цивільно-правовими способами. Визначені правові норми, які регулюють захист особистих немайнових прав інтелектуальної власності в інтернеті. Визначено перелік особистих немайнових прав інтелектуальної власності в інтернеті. Охарактеризовано основні види немайнових прав особи. Висвітлено основні ознаки порушення особистих немайнових прав. З'ясовано особливості порушення немайнових прав в інтернеті, зроблено висновки щодо їх характерних особливостей.

Висвітлено основні ознаки та особливості порушення особистих немайнових прав в інтернеті. Виділено проблемні питання, прогалини у цивільному законодавстві та колізії правових норм. Досліджено судову практику та позиції вищих судових інстанцій. Проаналізовано чинне законодавство України та запропоновано низку змін і доповнень до нього з метою удосконалення правового регулювання.

Шляхом аналізу чинного законодавства, наукових статей та інших ресурсів були визначено та викладено недоліки й позитивні аспекти правового регулювання питання особистих немайнових прав інтелектуальної власності в інтернеті, досліджено тенденцію державного законодавчого регулювання, запропоновано можливі правки до нормативно-правових актів. Визначено, що нині в законодавстві основні поняття сфери захисту особистих немайнових прав інтелектуальної власності в інтернеті не є чітко визначеними, що значно ускладнює режим їх правової охорони та негативно впливає на формування договірних відносин у сфері реалізації авторських прав в інтернеті. Встановлено, що законодавство України має знаходитися в постійній динаміці та відповідати міжнародно-правовим актам у сфері інтелектуальної власності.

На основі досліджених матеріалів сформульовано висновки та пропозиції щодо вдосконалення сфери захисту особистих немайнових прав інтелектуальної власності в інтернеті та зазначено можливі способи вирішення найбільш актуальних питань щодо вдосконалення цієї сфери з метою забезпечення охорони та захисту основних прав суб'єктів інтелектуальної власності.

Ключові слова: інтернет, інтелектуальна власність, особисті немайнові права інтелектуальної власності.

This article is devoted to consideration of the issue of legal regulation, protection and protection of personal non-property intellectual property rights on the Internet. The views of scientists who investigated this issue are investigated and analyzed. A number of aspects related to the development of modern information space are considered. The analysis of scientific approaches to the definitions of the concepts of "Internet", "intellectual property", "personal non-property rights of intellectual property". The historical foundations of the emergence and formation of personal non-property rights of intellectual property are analyzed. Determined the main types of moral rights of individuals. The main signs of moral rights. The features of moral rights infringement on the Internet.

The content and essence of personal non-property intellectual property rights on the Internet, the state of their legal certainty and ensuring their protection in civil law are determined. Studied domestic and international normative legal acts and enshrined at the legislative level ways to protect personal non-property intellectual property rights. The legal provisions governing the protection of personal non-property intellectual property rights on the Internet have been determined.

The list of personal non-property intellectual property rights on the Internet has been determined. Conclusions are drawn regarding their characteristic features. The main signs and features of violation of personal moral rights on the Internet are highlighted. The problematic issues, gaps in civil legislation and conflicts of law regarding the chosen topic are highlighted. Investigated the judicial practice and the positions of the highest courts. It is determined that today in the legislative sphere the basic concepts in the field of protection of personal non-property intellectual property rights on the Internet are not clearly defined, which significantly complicates their legal protection and negatively affects the formation of contractual relations in the field of copyright and the Internet.

It is established that the legislation of Ukraine should be in constant dynamics and comply with international legal acts in the field of intellectual property. The current legislation of Ukraine has been analyzed and a number of amendments and additions have been proposed in order to improve legal regulation. Based on current and newly introduced legislation, scientific articles and other resources, the shortcomings and positive aspects of legal regulation of personal non-property intellectual property rights on the Internet were identified and presented, the trend of state legislation was studied, possible amendments to regulations were proposed.

On the basis of the materials studied, conclusions and proposals are formulated to improve the sphere of protection of personal non-property intellectual property rights on the Internet, and possible ways of solving the most pressing issues of improving this sphere are indicated in order to ensure the protection and protection of the fundamental rights of subjects of intellectual property rights.

Key words: Internet, intellectual property, personal non-property intellectual property rights.

Постановка проблеми. Питання правового регулювання та захисту особистих немайнових прав інтелектуальної власності в інтернеті стає з кожним роком все актуальнішим, оскільки кількість правопорушень,

пов'язаних із використанням об'єктів права інтелектуальної власності, невпинно зростає, а рівень правового регулювання та захисту цих прав не змінюється. XI століття – вік цифрової революції, швидкого і невпинного

розвитку інформаційних технологій в мережі Інтернет, який потребує належної юридичної охорони усіх суб'єктів правовідносин.

Особисті немайнові права є невід'ємною частиною кожної особи, її індивідуальністю, особливим показником, характеристикою особистості автора. Саме тому порушення цих прав є неприпустимим з точки зору поваги до честі і гідності особи, її ділової репутації та інших немайнових прав, які визнаються на міжнародному рівні у всіх правозахисних документах.

Так, останні кілька років характеризуються розвитком інтернет-технологій, які дозволяють завантажувати, зберігати та поширювати різні види інформації у соціальних та інших мережах, на різних носіях і пристроях. Об'єкти, які охороняються авторським правом, підпадають під це як законне, так і незаконне, а іноді навіть свавільне поширення, тому недостатня захищеність особистих прав особи в інтернеті та невизначене правове поле захисту можуть завдати шкоди правам людини, що є неприпустимим у сучасному світі. Саме тому важливо знати правила, які охороняють нас від протиправних посягань з боку інших осіб та повинні гарантувати достатню регламентацію цього питання на національному рівні, оскільки нині інтернет став найважливішим джерелом інформації, популярнішим від будь-яких друкованих джерел і видань.

На нашу думку, у зв'язку з тим, що режим правового регулювання суб'єктів у мережі Інтернет не є чітко визначеним, а виявити правопорушника і притягнути його до відповідальності – не досить просте завдання, то питання захисту особистих немайнових прав інтелектуальної власності у мережі Інтернет є одним із найскладніших і найактуальніших питань сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами правового регулювання, охорони та захисту особистих немайнових прав інтелектуальної власності в інтернеті займалися вчені-правники Ч.Н. Азімов, Г.О. Андрушук, С.С. Алексєєв, С.А. Бабкін, В.І. Бобрик, М.М. Богуславський, В.М. Брижко, С.М. Братуся, Е.П. Гаврилов, Л.О. Глухівський, Д.В. Горбась, О.В. Дзера, А.С. Довгогерт, О.А. Дмитренко, К.В. Жудра, В.Я. Іонас, О.С. Йоффе, А.В. Кирилюк, Н.С. Кузнецова, Д.Д. Луспенник, Л.В. Малюга, О.М. Пастухов, І.В. Саприкіна, О.В. Синегубов, Р.О. Стефанчук, Н.В. Устименко, А.О. Церковна, М.Е. Черкес та інші.

Вказані вище науковці неодноразово звертали увагу на окремі проблеми порушення особистих немайнових прав інтелектуальної власності в мережі Інтернет у своїх публікаціях. Проте, незважаючи на змістовну та комплексну наукову та теоретичну базу, чимало питань у сфері правового регулювання, охорони та захисту особистих немайнових прав інтелектуальної власності в інтернеті в Україні залишаються дискусійними і потребують значної уваги.

Метою статті є визначення змісту та сутності особистих немайнових прав інтелектуальної власності в інтернеті, стану їх правової визначеності та забезпечення їх захисту цивільно-правовими способами.

Виклад основного матеріалу. Основну частину статті почнемо з визначення поняття «інтернет» відповідно до чинного законодавства, щоб визначити режим правового регулювання суб'єктів у цьому просторі, механізми захисту особистих немайнових прав та інтересів. Відповідно до ч. 16 ст. 1 Закону України «Про телекомунікації» поняття «інтернет» визначається як «всесвітня інформаційна система загального доступу, яка логічно пов'язана глобальним адресним простором та базується на інтернет-протоколі, визначеному міжнародними стандартами [1].

Говорячи про законодавчу охорону особистих немайнових прав інтелектуальної власності, потрібно зазначити, що визначення поняття «особисті немайнові права інтелектуальної власності в інтернеті» є наріжним каменем у сучасному національному законодавстві, що негативно

впливає на рівень охорони авторських прав на об'єкти інтелектуальної власності, а також на ефективність їх правового захисту. Цивільний кодекс України як основний загальний документ, який визначає правове регулювання інтелектуальної власності в Україні, жодним чином про інтернет навіть не згадує.

Проконтролювати непропорційне використання та розповсюдження інформації в інтернеті є досить складним завданням, враховуючи його безмежні можливості, розвиток сучасних технологій приховування правопорушень, а також зловживання правом недобросовісних користувачів. Такі порушення руйнують систему захищеності особистих немайнових прав осіб в інтернеті, які є надзвичайно вразливими. Можна констатувати той факт, що нині у правовій системі нашої держави відсутні дієві системи захисту від непропорційного використання об'єктів авторського права та способи контролю, механізми притягнення до відповідальності суб'єктів порушення прав інтелектуальної власності.

Датою «народження» законодавчої уніфікації інституту інтелектуальної власності можна вважати 7 лютого 1991 року, коли було прийнято Закон України «Про власність» (далі – Закон). Відповідно до ч. 2 ст. 13 цього Закону результатами інтелектуальної власності вперше були визнані об'єктами права власності [2]. Так, для цього правового інституту був сформований окремий розділ шостий «Право інтелектуальної власності», який у ст.ст. 40-42 визначав правовий статус суб'єктів та об'єктів права інтелектуальної власності та законодавство України про інтелектуальну власність, вказавши, що відносини щодо створення і використання об'єктів права інтелектуальної власності регулюються Цивільним кодексом України та спеціальним законодавством України [2]. На той час це був Цивільний кодекс Української РСР, який втратив чинність на підставі Цивільного кодексу, прийнятого від 16.01.2003. Можна зробити висновок, що з часу прийняття першої редакції Цивільного кодексу України він став загальним правовстановлюючим нормативно-правовим актом у сфері інтелектуальної власності, ним залишається і нині. Тому далі аналізуватимемо його положення.

Так, ст. 423 Цивільного кодексу України визначає перелік особистих немайнових прав інтелектуальної власності, визначених законом [3]. Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 423 ЦКУ особистим немайновим правом суб'єкта інтелектуальної власності є право на визнання людини творцем (автором, виконавцем, винахідником) об'єкта права інтелектуальної власності [3]. Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 423 ЦКУ до особистих немайнових прав також відноситься право перешкоджати будь-якому посягання на право інтелектуальної власності, здатному завдати шкоди честі чи репутації творця об'єкта права інтелектуальної власності [3].

Варто зазначити, що цей перелік прав не є вичерпним, що підтверджує положення п. 3 ч. 1 ст. 423 ЦКУ, вказуючи на інші особисті немайнові права інтелектуальної власності, встановлені законом. Зокрема, це стосується права автора вимагати зазначення свого імені у зв'язку з використанням твору, якщо це практично можливо, право забороняти зазначення свого імені або ж обрати псевдонім у зв'язку з використанням твору та право на недоторканність твору відповідно до положення ст. 438 ЦКУ [3]. Загалом ця норма показує максимальну захищеність свободи вибору автора «іменувати» твір на свою честь чи ні.

Розкриття псевдоніма або аноніма, крім як за особистого бажання автора, можливе лише на вимогу слідчих органів чи суду, у тому разі, коли він порушив права третіх осіб або посягає на честь та гідність іншої особи. Право на недоторканність твору захищає індивідуальність автора, гарантує захист від спотворення та перекручення змісту, ідеї та інших елементів інтелектуального доробку особи.

На нашу думку, кожний об'єкт права інтелектуальної власності є індивідуальним, таким, що відображає світо-

сприйняття автора, бачення його реальності, характеризує його особистісні якості. Саме тому твір не може бути так чи інакше спотворений, змінений і перекручений, оскільки будь-яка видозміна оригінальності обезцінює все значення цього інтелектуального доробку і повністю позбавляє його унікальності.

Частина 2 ст. 423 ЦКУ вказує, що особисті немайнові права інтелектуальної власності належать творцеві об'єкта права інтелектуальної власності, але у випадках, передбачених законом, особисті немайнові права інтелектуальної власності можуть належати іншим особам [3]. Крім того, ч. 3 ст. 423 ЦКУ визначає, що особисті немайнові права інтелектуальної власності не залежать від майнових прав інтелектуальної власності [3]. Відповідно до ч. 4 ст. 423 ЦКУ особисті немайнові права інтелектуальної власності не можуть відчужуватися (передаватися), за винятками, встановленими законом [3]. Говорячи про строк дії, то відповідно до ч. 1 ст. 425 ЦКУ особисті немайнові права інтелектуальної власності є чинними безстроково, якщо інше не встановлено законом [3].

Окремий правовий статус особистих немайнових прав інтелектуальної власності поширюється на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору, та на об'єкт, створений на замовлення. Так, відповідно до ч. 1 ст. 429 ЦКУ особисті немайнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений у зв'язку з виконанням трудового договору, належать працівникові, який створив цей об'єкт [3]. У випадках, передбачених законом, окремі особисті немайнові права інтелектуальної власності на такий об'єкт можуть належати юридичній або фізичній особі, де або у якій працює працівник. Відповідно до ч. 1 ст. 430 ЦКУ особисті немайнові права інтелектуальної власності на об'єкт, створений на замовлення, належать творцеві цього об'єкта [3].

Саме стосовно цих об'єктів особливо актуально говорити про порушення особистих немайнових, а з ними і майнових прав, оскільки фактично автор є лише виконавцем послуг зі створення інтелектуальної роботи, яка в подальшому буде використовуватися в тих рамках, які будуть визначені сторонами при її створенні. Йдеться про договір авторського замовлення та службовий твір, обидва з яких передбачають, крім авторської винагороди, дотримання виключних прав особи.

Варто сказати, що чимало порушень у майбутній реалізації та використанні таких робіт залишаються без належного правового регулювання внаслідок того, що договорами нечітко визначаються межі практичного застосування майнових прав автора, що призводить до неможливості їх захисту у суді. Хоча неналежне регулювання правових меж майнового складника результатів інтелектуальної власності не означає будь-якого обмеження особистих немайнових прав особи, вони дуже часто порушуються і не можуть бути належно захищеними. Йдеться про те, щоб незалежно від правових аспектів створення об'єктів інтелектуальної власності та правового режиму їх використання захист особистих немайнових прав авторів мав гарантовано бути захищеним відповідно до національних і міжнародних стандартів.

В ч. 1 ст. 41 Конституції України також передбачено право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю та результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності [4]. Відповідно до положення ч. 1 ст. 54 Конституції України громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, які виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності. Зокрема, кожний громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом, що визначає

ч. 2 ст. 54 Конституції [4]. Це положення гарантує захист основних немайнових прав інтелектуальної власності особи, наголошує на важливості їх захисту, але не виключає положення про їх поширення за згоди автора.

Окремим є питання морального складника порушення немайнових прав інтелектуальної власності. Компенсація моральної шкоди використовується лише внаслідок порушення особистих немайнових прав інтелектуальної власності, що відрізняє їх від майнових прав, які не мають такої можливості захисту. Так, у випадку порушення немайнових прав інтелектуальної власності, зокрема пониження честі, гідності автора або завдання шкоди діловій репутації власника прав, така моральна шкода відшкодовується грішми, іншим майном або в інший спосіб відповідно до ч. 3 ст. 23 ЦКУ [3].

Далі хотілося б дослідити судову практику у справах із порушення особистих немайнових прав інтелектуальної власності в інтернеті. Почнемо із міжнародного досвіду, зокрема практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), багато з остаточних рішень якого останніми роками компрометують правові заключення українських судів. Хоча в Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) не закріплене право інтелектуальної власності, але їх захист розглядається як правомірна підстава обмеження свободи вираження поглядів, а за державою визнається широка свобода розсуду [5].

ЄСПЛ дійшов висновку, що ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції, яка стосується захисту власності, поширюється й на право інтелектуальної власності [6, с. 49]. Так, за практикою ЄСПЛ воно включає в себе захист від свавільного втручання з боку державної влади, позитивний обов'язок держави впровадити механізм забезпечення права інтелектуальної власності, а також забезпечення мінімальних і максимальних стандартів захисту права інтелектуальної власності [6, с. 51].

У рішенні по справі *Neij and Sunde Kolmisoppi v. Sweden* [7] ЄСПЛ визнав правомірним втручання у свободу вираження поглядів осіб. Зокрема, до засновників сайту обміну файлами "Pirate Bay" був застосований штраф за порушення авторських прав з урахуванням типу інформації та її особливого значення, природи та тяжкості покарань, покладених на заявників. Крім того, до уваги взяли той факт, що заявники не вжили жодних заходів по видаленню файлів і залишилися байдужими до фактів поширення файлів, захищених авторським правом, а також порушення особистих немайнових прав суб'єктів.

У справі *Ashby Donald and Others v. France* [8] ЄСПЛ визнав відсутнім порушення ст. 10 Конвенції при накладенні штрафу за розміщення на веб-сайті фотографії, захищеної авторським правом, без дозволу її власників. Суд зазначив, що звичайна публікація фотографій із показу мод не свідчить про те, що заявники брали участь у дебатах з питань, які є предметом суспільного інтересу, хоча вони були зображені на цих фото.

Далі продовжимо аналізувати практику національних судів у справах щодо порушення особистих немайнових прав інтелектуальної власності в інтернеті. Почнемо з того, що при вирішенні справ, пов'язаних із порушенням немайнових прав інтелектуальної власності, судам необхідно враховувати роз'яснення Постанови Пленуму Верховного Суду України від 31.03.1995 № 4 «Про судову практику у справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди», яку можна вважати спеціально прийнятим актом для цього правового інституту [9].

У справі № 201/8337/20 від 11.11.2020 Жовтневим районним судом м. Дніпропетровська було відмовлено у задоволенні позову про захист честі, гідності і ділової репутації, визнання інформації недостовірною, зобов'язання вчинити певні дії і стягнення моральної шкоди, оскільки позовна заява по суті була спробою під-

твердити певні обставини в іншій справі при розгляді іншого спору та жодним чином не стосувалася статусу позивача в ній [10]. Зокрема, позивач у позовній заяві посилався на низку обставин, які не були підтверджені жодними доказами і не мають значення для предмету спору, а дії позивача щодо не надання документів та замовчування фактів є ознакою безпідставності та необґрунтованості поданого позову.

У справі № 524/782/20 Автозаводський районний суд м. Кременчука частково задовольнив позов про захист часті, гідності, ділової репутації та стягнення моральної шкоди, зобов'язавши відповідачів спростувати зазначену недостовірну інформацію в той же спосіб, у якій ними її було поширено у найближчому випуску власної газети шляхом розміщення спростування інформації на їх інтернет-сторінці [11].

Рішенням Ківерцівського районного суду Волинської області від 28.07.2017 у справі № 158/1265/17 були задоволені в повному обсязі вимоги позивача щодо захисту честі, гідності, ділової репутації та спростування і заборону розповсюдження недостовірної інформації [12]. Так, при вирішенні питання достовірності джерела необхідно визначити характер такої інформації, зокрема довести юридичний факт, що поширена недостовірна інформація завдає шкоди відповідним особистим немайновим правам особи, інакше це буде лише оціночним судженням. У цій справі позивачем було доведено факт поширення недостовірної інформації відповідачем, а також те, що внаслідок цього було порушено його особисті немайнові права.

Висновки і пропозиції. Отже, у зв'язку зі зростанням кількості правопорушень у мережі Інтернет, де будь-яка людина в будь-який час має можливість отримати інформацію, простежити виникнення правопорушення та виявити особу, яка його здійснила, дуже важко. Нині стрімкий розвиток технічних механізмів та ІТ-технологій поступово дозволяють забезпечити доступ і передачу об'єктів інтелектуальної власності та доповнити правову охорону, передбачену законом і договорами, ефективним технічним захистом.

Зазначені проблеми щодо правового регулювання, охорони та захисту особистих немайнових прав інтелектуальної власності в інтернеті потребують подальшої розробки

в законодавстві України. На нашу думку, нині ще чітко не визначені діючим законодавством деякі основні поняття в сфері захисту особистих немайнових прав інтелектуальної власності в інтернеті, що значно ускладнює режим їх правової охорони та негативно впливає на формування договірних відносин у сфері реалізації авторських прав в інтернеті.

Ми пропонуємо запровадити більш чіткі та суворі правила щодо використання об'єктів інтелектуальної власності в інтернеті та встановити жорсткі засоби покарання в разі порушення прав їх використання з метою забезпечення охорони особистих немайнових прав особи. Вважаємо за необхідне також створення та запровадження між використанням об'єктів інтелектуальної власності в інтернеті, які були зроблені без отримання згоди особи, але в межах існуючого законодавства.

Враховуючи стрімкий розвиток нових технологій і постійне підвищення рівня можливостей для комерційної та некомерційної діяльності приватних і публічних осіб в мережі Інтернет було б доцільно створити комітет спеціального призначення при Міністерстві цифрової трансформації України або Державній службі спеціального зв'язку та захисту інформації України, який би займався розробкою відповідного програмного забезпечення та формуванням механізму захисту прав інтелектуальної власності в інтернеті, зокрема в соціальних мережах. Необхідним є і постійне вдосконалення існуючих охоронних систем та створення нових, оскільки періодично в мережі з'являються нові типи правопорушень, неправомірні схеми та випадки кіберзлочинності, які потребують відповідної протидії у їх практичній реалізації.

Хочемо зауважити, що надзвичайно важливо бути готовим до швидкого реагування та усунення наслідків правопорушень у сфері інтелектуальної власності в мережі Інтернет, а також постійно розробляти нові механізми запобігання їх повторному виникненню з метою охорони та захисту гарантованих Конституцією України особистих немайнових прав суб'єктів інтелектуальної власності. Тому законодавство України має знаходитися в постійній динаміці та відповідати міжнародно-правовим актам у сфері інтелектуальної власності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про телекомунікації : Закон України № 1280-IV від 18.11.2003 в редакції від 24.10.2020. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1280-15#Text> (дата звернення: 26.11.2020).
2. Про власність : Закон України № 697-XII від 07.02.1991 (втрата чинності від 20.06.2007). [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/697-12#Text> (дата звернення: 26.11.2020).
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV в редакції від 16.10.2020. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 26.11.2020).
4. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96 ВР в редакції від 01.01.2020. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 26.11.2020).
5. Case of Anheuser-Busch Inc. v. Portugal, App. № 73049/01. Judgment, 11/01/2007. [Електронний ресурс]. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/engi=001-78981> (дата звернення: 26.11.2020).
6. Червяцова А.О. Свобода вираження поглядів та інтернет: аналіз практики Європейського суду з прав людини. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. Серія: Право. 2014. № 1106. Вип. 17. С. 44–48.
7. Neij and Sunde Kolmisoppi v. Sweden, App. № 40397/12, Decision, 19/02/2013. [Електронний ресурс]. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/engi=001-117513> (дата звернення: 26.11.2020).
8. Ashby Donald and Others v. France, App. № 36769/08, Decision, 10/01/2013. [Електронний ресурс]. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=002-7393> (дата звернення: 26.11.2020).
9. Про судову практику у справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди : постанова Пленуму Верховного Суду України № 4 від 31.03.1995 в редакції від 27.02.2009. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95#Text> (дата звернення: 26.11.2020).
10. Рішення Жовтневого районного суду м. Дніпропетровська у справі № 201/8337/20 від 11 листопада 2020 року. [Електронний ресурс]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92805964>.
11. Рішення Автозаводського районного суду м. Кременчука у справі № 524/782/20 від 09 листопада 2020 року. [Електронний ресурс]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92742327>.
12. Рішення Ківерцівського районного суду Волинської області у справі № 158/1265/1 від 28 липня 2017 року. [Електронний ресурс]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/68015785>.